

KIBRIS AĞIZ SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ*

Ceval KAYA**

ÖZET

Kıbrıs ağızı Türkiye Türkçesinin ağızlarından biridir. 1570'ten sonra Osmanlı Türkiye'sinden göç edenlerin oluşturduğu bir ağızdır. Ada olduğu ve Türk yönetiminin dışında kaldığı için yeni yöneticiler olan İngilizlerin ve Rumların kısmen etkisinde kalmıştır.

Bugün artık yavaş yavaş ölmekte olan bu ağız üzerinde tez, monografi ve sözlük çalışmaları yapılmıştır.

Yazıda, yayımlanmış veya proje aşamasında kalmış olan Kıbrıs Türk ağızları üzerinde yapılmış sözlük çalışmaları tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, ağız sözlükçülüğü, bibliyografya, Türkiye ağızları, İngilizce, Rumca.

LEXICOLOGY OF CYPRUS TURKISH DIALECT

ABSTRACT

Cyprus Turkish dialect is one of the living Anatolian Turkish dialects. The dialect we are talking about has been a migratory dialect that migrated after 1570 AD from Ottoman Anatolian land. Because of being an Island, besides this fact, living under British and Greek rules the Cyprus Turkish Dialect has been influenced by them. There have been doctoral dissertations, monographs and lexicological researches upon Cyprus Turkish Dialect already partly lost the foreign influence. In this submitted paper the Cyprus Turkish Dialect that remained as written and published projects has been evaluated and examined.

Key Words: Cyprus, lexicology, bibliography, Anatolian Turkish Dialects, English and Greek.

Ben bildirimde Kıbrıs Türk ağızının özel konumuna ve ağız sözlükçülüğünün bazı sorunlarına değineceğim. Ayrıca, Kıbrıs ağızı üzerine yapılmış sözlük çalışmalarını kısaca tanıtacağım.

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, El-mek: cevalkaya@gmail.com

Kıbrıs ağızı Türkiye Türkçesinin sınırları içindedir. Ağız, adanın 1570’te Osmanlı Türkleri tarafından fethinden sonra oluşmaya başlamıştır. Bu ağızın konuşucuları, etnik bakımdan, fetihten sonra Osmanlı Türkiye’sinden getirilip iskân edilen Türklerin torunlarıdır. Fetihden günümüze kadar aralıksız süren göçler sırasında yerleşmeciler ağızlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu sebepten, Kıbrıs ağızlarının kökeninde Türkiye ağızları yatar. Bu, Kıbrıs ağızının hem iç yapısında hem de diyalektik sözlerinde açıkça görülmektedir. Hatta, ağız özellikleri Türkiye ağızlarınıninkilerle karşılaştırıldığında Kıbrıs’a yerleşen Türklerin, Türkiye’nin hangi bölgelerinden geldikleri de ortaya çıkmaktadır. Bu dilsel gerçek tarihsel verilerle de uyusmaktadır.

1878-1974 arasında yaklaşık bir asırlık devrede ada, önce İngilizlerin, sonra da Rumların fiilî yönetimi altında kalmıştır. 1974’te ada ikiye ayrılınca, güneyde yaşayan Türkler kuzeye geçmiş, ayrıca Türkiye’den gelen yeni göçmenlerle Türk nüfusu daha yoğun hale gelmiştir. Adanın dört bir tarafında yaşayan Türkler karışık ve dağınık olarak adanın kuzeyine iskân edilince daha önce yerleşim bölgeleri arasında az çok mevcut olan ağız farklılıkları da ortadan kalkmış ve Kıbrıs ağızları yerine tipik bazı özellikler gösteren tek bir Kıbrıs ağızı ortaya çıkmıştır. Türkiye ile kültürel entegrasyonun artık fiilen tamamlanması, Kıbrıs ağızını sıradan bir Türkiye ağızı durumuna getirmiştir. Bir iki kuşak içinde ise, Türkiye ağızları gibi Kıbrıs ağızı da tarih olacaktır.

Kıbrıs ağızının herhangi bir Türkiye ağızından farklı özellikleri de vardır: İlk olarak, ağızın bir adada oluşmuş olması, merkezî ağızın, yani İstanbul Türkçesinin onun üzerindeki etkisini azaltmıştır. Çünkü, ada halkları kıtada yaşayanlara kıyasla daha kolay soyutlanırlar. İkinci olarak, oldukça yoğun gayri Türk nüfusla yakın veya iç içe yaşamak, Kıbrıs ağızının yabancı etkiye açık hale gelmesine yol açmıştır. Yabancı etki, ağızın leksikal yapısında açıkça görülmektedir. Üçüncü olarak da, yabancı yönetimler altında yaşamak zorunda kalmak, Kıbrıs ağızını yeni yöneticilerin, yani İngilizlerin ve Rumların dilinin tesiri altına sokmuştur. Onun için Kıbrıs ağızının leksikal yapısında İngilizce ve Rumcanın etkisi, başka herhangi bir Türkiye ağızına göre çok daha fazladır.¹

Ağızlar, dil basamaklandırılmasında yazı diline sahip merkezî bir ağızın, yani lehçenin kontrol ve etki alanında bulunur. Bu noktada ağız, lehçenin alt basamağıdır. Dilin iç yapısı bakımından merkezî ağız ile farklılıkları temelde fonetik düzeydedir. Morfolojik ayrılıklar çok azdır. Sentaktik ayrılıklar hemen hiç yok gibidir. Merkezî ağızın etkisinin azaldığı soyutlanmış ağızlarda ise leksikal farklılıklar artar. O ağız, merkezî ağza göre daha fazla arkaik unsuru da yaşatabilir. Bazen ortak kelimelere, merkezî ağızdakilerden farklı anlamlar da yüklenebilir. Bu sebepten bir ağız, bazen yabancı etkiye daha fazla açık, fakat her durumda bağlı olduğu lehçenin, yani yazı dilinin yörüngesinde dönen bir uydu gibidir.

Sözlükçülükte, leksikal malzemeyi sınırlandırıp sistematik biçimde sunmak esastır. Bir ağız sözlüğü hazırlanırken sınırlar ne olmalıdır? Farklı telaffuz edilen her kelime ağız sözlüğüne alınmalı mıdır? Sözgelimi, merkezî ağızda kelime başındaki *g-* sesine karşılık olarak bazı Karadeniz ağızlarında sistematik olarak *c-* sesi bulunur. Merkezî ağızda kelime başındaki *k-* sesine

¹ Rumcanın Kıbrıs Türkçesi üzerindeki etkisi bazen çok abartılmaktadır. Kıbrıs ağızında, soru ekinin bulunmayışı, bazı eklerde ve edatlarda büyük ünlü uyumunun bozulması Rumcanın etkisine bağlanmaktadır. Kıbrıs ağızına özgü bu durumu, başka bir dilin etkisiyle izah etmeden önce karşılaştırmalı Türk lehçeleri yöntemiyle açıklamayı denemek daha doğru olur.

Aynı şekilde, Kıbrıs ağızından cümle örnekleri derleyip bunları ölçünlü dildeki benzerleriyle karşılaştırmak, ortaya çıkan cümle düzenindeki farklılığı yabancı dil etkisiyle açıklamaya çalışmak da bir metot yanlışdır. Ağızın sentaks yapısını, yazı diliyle değil, konuşma diliyle karşılaştırmak gerekir. Çünkü, ağız bir konuşma dilidir. Konuşma dilini konuşma dili ile karşılaştırmak doğru olur. Yazı dili ile konuşma dili arasında daima fark bulunur. Ağız özellikleri sıfırlanmış, ölçünlü dilin kullanıldığı herhangi bir bölgede konuşma dilinden derlenmiş metinlerde de böylesi sentaks farklılıkları görülür. Çünkü, birçok değişik etki dolayısıyla konuşma dilinde cümle düzeni farklılaşır. Bu, yabancı dil etkisiyle değil, konuşma dilinin karakteriyle ilgilidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

bazı orta Anadolu ağızlarında sistematik olarak *g-* sesi karşılık gelir. Herhangi bir semantik farklılık yoksa, sadece bu fonetik farklılıklar yüzünden bu kelimeler ağız sözlüğüne alınacak mıdır?

Benim bu konudaki görüşüm şudur: Leksikal farklılıklar ağız sözlüğüne tümüyle girer. Semantik farklılıklar da girer. İçinde morfolojik farklılık bulunan kelimeler de ağız sözlüğüne alınır. Farklılık sadece fonetik ise, bu tür kelimeler ağız sözlüğüne alınmamalıdır.

Ağız sözlüğünün sınırlarını bu şekilde belirledikten sonra, Kıbrıs ağızı üzerine yapılmış sözlük çalışmalarının tanıtımına geçebiliriz.

- Derleme Sözlüğü.

Türk Dil Kurumunun 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*'ne Kıbrıs ağızlarından da kelimeler alınmıştır. Bu ağızlardan sözlüğe giren kelime sayısı 666'dır.

- Ağız Tezleri.

Türkiye üniversitelerinde lisans ve lisansüstü seviyede Kıbrıs ağızlarını temel alan tezler yapılmıştır. Bu tezlerin sayısı 30 kadardır. Bunlardan yayımlananlar da vardır.² Tezlerin sonunda lügatçeler bulunmaktadır. Bu lügatçeler birer küçük Kıbrıs ağız sözlüğü olarak değerlendirilebilir.

- Folklor Yayınları.

Folklor derlemelerinin yayınlarında bazen kitabın sonuna ölçünlü dilden farklılık gösteren kelimelerin listeleri konulmaktadır. Bu yayınlar her ne kadar dil amaçlı değilse de, söz konusu kelime listeleri Kıbrıs ağız sözlüğüne katkı olarak düşünülebilir.

- Bener Hakkı Hakeri: *Kıbrıs'ta Halk Ağızından Derlenmiş Sözcükler Sözlüğü*. Lefkoşa, 1982. Yeni baskı: *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*. Gazimağusa, 2003.

Kıbrıs ağızının ilk kapsamlı sözlüğü budur. Son baskıda 7.000'i aşkın kelime bulunmaktadır. Sözlüğün yazarı; öğretmen, gazeteci ve edebiyatçıdır. Kıbrıs ağızının yerli konuşucusudur. Sözlüğünün malzemesini kendisinin derlemeleri ve taramaları oluşturmuş. Kelimeler, basılı eserlerden tanıklar getirilerek örneklendirilmiş. Bu kelimelerden yabancı olanların geldikleri dil de belirtilmiş. Ancak, o dildeki özgün biçim genellikle ihmal edilmiş.

Yazarı gerçek bir dilci olmasa da, bu eser, Kıbrıs ağız sözlükçülüğünde önemli bir aşamadır. Kıbrıs ağızında kullanılan kelimeleri derleyip bir araya getiren, sonraki kuşak dilcilere sağlam veriler sunan yazar övgüyü hak etmektedir.

- Orhan Kabataş: *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*. Lefkoşa, 2007.

Kıbrıs ağız sözlüklerinin en yenisi budur. Sözlük basılı malzemeye, araştırmalara, daha önce yapılmış çalışmalara ve yazarın bizzat derlemelerine dayanmaktadır. Belirtilmemiş olmakla birlikte, sözlükte 7.000 civarında madde başı olduğunu tahmin edebiliriz. Sözlüğün yazarı, bir

² 1997 itibarıyla bitmiş ve devam etmekte olan tezlerin bir listesi için bk. Gülden Sağol: Kıbrıs Ağızı Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Bir*. 8, 1997, 99-106.

Türkçe öğretmenidir. Kıbrıs ağzının yerli konuşucusu değildir. Bu, gerçekte bir üstünlüktür ve yazara farklılıkları daha kolay yakalama olanağını vermiştir.

Eser, aslında bir etimolojik sözlük. Her etimolojik sözlükte olduğu gibi burada da yabancı kelimelerin kökenleri ve orijinal biçimleri verilmiş. Türkçe kelimelerin ise, tarihî ve çağdaş lehçelerle bağlantılar kurularak türeyişleri incelenmiş ve yeni etimoloji denemeleri yapılmış. Bu özelliğiyle eser, sadece Kıbrıs ağzı için değil, Türkiye Türkçesinin etimolojik sözlüğüne de katkı sağlayacak önemli bir çalışmadır.

Basılır basılmaz daha bir yıl bile geçmeden tükenen eserin yeni baskılarında malzemesinin biraz daha artacağını ve sözlüğün daha da değerli hale geleceğini düşünüyorum. Başka bir araştırmacının konuya el atmasına gerek kalmayacak biçimde, genç sözlükçünün eserini genişletip bütünlemesini beklemek hakkımızdır.

Tamamlanamamış iki de proje var:

- Kıbrıs Ağzı Sözlüğü Projesi.

Projenin sahibi Mustafa Argunşah ve Rıdvan Öztürk'tür. Doğu Akdeniz Üniversitesinde konuk öğretim üyesi olarak çalışmış olan bu iki bilim adamı 1998-2000 yıllarında Kıbrıs ağzının dil malzemesini bir sözlük halinde bir araya getirme girişiminde bulunmuşlardır. Argunşah'ın bana verdiği bilgiye göre, sözlüğün malzemesini Kıbrıs ağızları üzerine yapılmış tezler ve basılı eserler oluşturmuş. Malzeme fişlenmiş, tasnif edilmiş ve sözlüğün yarısının yazımı bitirilmiş.

- Kıbrıs Ağzındaki Yabancı Kelimeler Sözlüğü Projesi.

Proje Mustafa Gökçeoğlu, Ahmet Pehlivan ve benim tarafımdan yürütüldü. Yakın Doğu Üniversitesinde çalışırken 1999-2000 öğretim yılında bu projeye başladık. Sözlüğün malzemesini ağız tezleri, basılı eserler ve derlemeler oluşturacaktı. Benim payıma derlemeler düştü. Bu işi, o sırada dersine girdiğim 105 öğrenciye yaptırдыm. Derleme öncesinde öğrencilerden sadece yabancı kelimeleri değil, İstanbul Türkçesinden farklı olarak gördükleri bütün sözleri toplamalarını istedim. Getirilen malzemeyi birleştirip tekrarları attıktan sonra, 3.478 madde başı ortaya çıktı. Bu sayıya ikili şekiller ile deyimler de dahildir. Tasnif edilmiş malzeme şu anda ham durumdadır. Fonetik ve semantik farklılıkların yerli konuşucular nezdinde kontrolü ve belki uzlaştırılması gerekmektedir.

Ben 2000 yılında adadan ayrılıp Marmara Üniversitesine dönünce araya başka işler girdi ve konudan uzaklaştım. Bugün artık bu çalışmaya bir daha dönemeyeceğime kanaat getirdiğim için, kendi malzememi, sözlüğünün yeni baskısında değerlendirmesi için 28.05.2008 tarihinde eposta ile Orhan Kabataş'a gönderdim.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

